

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/59882>

Please be advised that this information was generated on 2019-03-19 and may be subject to change.

Bridge over Troubled Water

Resultaten van onderzoek naar receptiviteit

Rien van Uden · Jos Pieper · Hans Alma

Summary Bridge over troubled water. Results of research on receptivity

In this paper, we describe research on our Receptivity Scale, developed in response to some of the problems we met, when using Kenneth Pargament's religious coping scales in the Netherlands (cf. Alma, Pieper, & Van Uden, 2003). The main problem with Pargament's threefold conceptualisation of religious coping (self-directing, deferring, and collaborative) is the underlying view of an active, personal God. The Receptivity Scale does justice to the idea of a more impersonal God, which is probably more common in the secularised Netherlands. Furthermore, the scale takes into account that people are not always directly focused on the solution of problems, either with or without God. The scale was administered to two samples in Belgium and two samples in The Netherlands. We compare (i) the scores of the respondents on the scale with their scores on other measures of religiosity and other psychological measures, and (ii) the scores of theology students with the scores of psychology

students. We come to the conclusion that between the attitudes of basic trust on the one hand, and trust in a personal God, on the other hand, there are different degrees of relating to the transcendent in times of trouble.

Inleiding

Het meten van copinggedrag in de klinische en sociale psychologie is goed op gang gekomen binnen de tweede generatie copingonderzoekers. Deze generatie volgde de eerste generatie op die een psychodynamisch ontwikkelingsperspectief hanteerde. De tweede generatie ziet coping meer als een dynamisch proces van interacties tussen individu en omgeving dan als een statische reactie van het individu gestuurd door structurele persoonlijkheidskenmerken. Bij bestudering van de interacties worden cognities en gedragingen hoger gewaardeerd dan vroeger (Suls, David, & Harvey 1996).

Lazarus en Folkman zijn bekende vertegenwoordigers van deze generatie onderzoekers. Samen met anderen ontwikkelden zij de *Ways of Coping scale*. Deze schaal bestaat uit acht subschalen: *Confrontive coping*, *Distancing*, *Self-control*, *Seeking social support*, *Accepting responsibility*, *Escape-avoidance*, *Planful problem solving* en *Positive reappraisal* (Folkman, Lazarus, Dunkel-Schetter, DeLongis, & Gruen, 1986). De laatste subschaal bevat twee religieuze items: 'Found new faith' en 'I prayed'. Carver, Scheier en Weintraub (1989) hebben deze schaal verder uitgebreid. Hun nieuwe schaal (COPE) bestaat uit 13 subschalen. De laatste subschaal heet 'Turning to religion' en bevat vier items: 'I seek God's help', 'I put my trust in God', 'I try to find comfort in my

Rien van Uden, en, (✉)

Prof. Dr. Marinus H.F. van Uden is verbonden aan de Radboud Universiteit te Nijmegen en aan de Universiteit van Tilburg. Correspondentie-adres: Theologische Faculteit, Departement Godsdienst- en Pastoraalpsychologie van de Universiteit van Tilburg, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg; e-mail: m.h.f.vanuden@uvt.nl of Radboud Universiteit Nijmegen, Postbus 9104, 6500 HE Nijmegen. Dr. Jos Z.T. Pieper is als universitair docent verbonden aan de Katholieke Theologische Universiteit te Utrecht en de Theologische Faculteit van de Universiteit Utrecht. Mevr. Prof. Dr. Hans A. Alma is hoogleraar Psychologie en Zingeving aan de Universiteit voor Humanistiek, Capaciteitsgroep Zingeving, te Utrecht. Dit artikel is bewerkt vanuit een eerder verschenen Engelstalige versie: Marinus van Uden, Jos Pieper en Hans Alma (2004). 'Bridge over troubled water'. Further results regarding the receptive coping scale. *Journal of Empirical Theology*, 17,(1), 101-114.

religion' en 'I pray more than usual'. In een onderzoek onder vrouwen die een behandeling ondergingen voor borstkanker werden deze items veranderd in: 'I've been getting emotional support from the people in my church'; 'I've been going to church or prayer meetings'; 'I've been talking with my priest or minister'; 'I've been trying to find comfort in my religion or spiritual beliefs' (Alferi, Culver, Carver, Arena, & Antoni, 1999, 347). Parker en Brown (1982) vonden zes dimensies van copinggedrag: *Recklessness* (roekeloosheid), *Socialisation* (socialisatie), *Distraction* (afleiding), *Problem solving* (probleemoplossing), *Passivity* (passiviteit) en *Self-consolation* (zichzelf troosten). Ze gebruikten één religieus item ('I prayed'). Dit item maakte deel uit van de probleem-oplossende dimensie. Aan geen van deze schalen ligt echter een systematische behandeling van de rol van religie in het copingproces ten grondslag.

Binnen de godsdienstpsychologie zijn wel meetinstrumenten ontwikkeld die zich specifiek richten op religieuze coping. Een meetinstrument voor religieuze coping is dat van Koenig et al. (1992). Hun *Religious Coping Index* (RCI) bevat drie vragen. De eerste vraag is een open vraag: wat stelt u in staat om om te gaan met stress? Een score van 10 wordt toegekend aan een religieus-getinte reactie (God, gebed en dergelijke). Vervolgens wordt aan de respondenten gevraagd om op een 10-puntsschaal de mate in te schatten waarin zij religie gebruikt hebben om met hun probleem om te gaan. Tenslotte vraagt de interviewer aan de respondenten hoe zij religie gebruikt hebben om met de problemen om te gaan en wordt gevraagd naar specifieke recente voorbeelden. Op basis van discussie hierover schaaft de interviewer de respondenten in op een 10-puntsschaal met betrekking tot hun gebruik van religie als copingstrategie. De drie scores worden opgeteld. Dit instrument richt zich enkel op de mate waarin religie gebruikt is in het copingproces (kwantitatief). Specifieke manieren van religieus copinggedrag (in kwalitatieve zin) worden niet in kaart gebracht.

Pargament en zijn medeonderzoekers volgden een andere weg. In 1988 presenteerden zij drie stijlen van religieuze coping in het probleem-oplossende proces (Pargament, Smith, Koenig, & Perez, 1998). Deze zijn: *Self-directing* (het individu is zelf verantwoordelijk voor de probleemoplossing), *Deferring* (God wordt verantwoordelijk gemaakt voor de probleemoplossing) en *Collaborative* (zowel het individu als God zijn verantwoordelijk). Deze stijlen variëren op twee kerndimensies: *God-mensen actief-passief*. Wong-McDonald (2000) suggereerde een extra copingstijl: *Surrender* (overgave). 'Surrender differs from deferring in that it is not a passive waiting for God to solve all problems: rather, it is an active choice to surrender one's will to God's rule' (Wong-

McDonald, 2000, p. 149). Deze stijl is waarschijnlijk alleen van toepassing op zeer toegewijde, bijbelvaste gelovigen (zij verwijst naar het idee uit het Nieuwe Testament van je leven in Christus verliezen).

Deze vier religieuze probleem-oplossende stijlen meten slechts een klein deel van alle mogelijke religieuze copingactiviteiten. Recent hebben Pargament, Koenig en Perez (2000) de RCOPE ontwikkeld, een nieuw, op theorie gebaseerd, instrument dat de volledige breedte van religieuze copingmethoden zou bestrijken. 'They encompass active, passive, and interactive coping methods. They include problem-focused and emotion-focused approaches. They cover cognitive, behavioral, interpersonal, and spiritual domains' (Pargament et al., 2000, p. 525). De auteurs onderscheiden vijf belangrijke gebieden die met vijf religieuze functies samenhangen: religieuze copingmethoden die de mens in staat stellen betekenis te vinden; controle te verkrijgen; troost en nabijheid met God te vinden; intimiteit met anderen en nabijheid bij God te verkrijgen; en een fundamentele verandering in het leven te bereiken. Pargament's drie religieuze copingstijlen maken deel uit van het domein 'controle verkrijgen'. Twee verdere stijlen maken dit domein compleet. De eerste is het pleiten voor directe interventie. Dit houdt een indirecte manier van controle zoeken in door God om een wonder of bovennatuurlijke interventie te vragen. De tweede betreft een actieve religieuze overgave, God uitdrukkelijk de controle geven, maar pas na eigen inspanningen. Dit houdt in dat het individu in eerste instantie probeert zijn best te doen, maar op een zeker moment het aan God overlaat. De RCOPE kan in twee delen onderscheiden worden: positieve en negatieve religieuze coping. De RCOPE is een zeer uitgebreid meetinstrument. Om die reden hebben de onderzoekers ook een verkorte versie ontwikkeld (Pargament et al., 1998), gebaseerd op positieve en negatieve patronen van religieuze coping.

Eerder hebben wij (Alma et al., 2003) gerapporteerd over onze pogingen om Pargament's drie religieuze copingstijlen in Nederland te gebruiken. Dit leidde tot problemen en wij ontwikkelden een alternatieve schaal: de Receptiviteitschaal. Het belangrijkste probleem met Pargament's drievoudige conceptualisering van religieuze coping in termen van *self-directing* (zelfsturend), *deferring* (aan God overlatend) en *collaborative* (samenwerkend) is de onderliggende gedachte van een actieve persoonlijke God, die geen rekening houdt met de idee van een meer onpersoonlijke God, die frequenter voorkomt in gesecculariseerd Nederland. De Receptiviteitschaal houdt rekening met een dergelijke, minder persoonlijke God. Bovendien houdt de schaal er rekening mee dat mensen niet altijd direct gericht zijn op probleemoplossing, met of zonder God. Een receptieve houding kan hen in staat stellen open te staan voor dat

Tabel 1 Instructie en items van de Receptiviteitschaal

Instructie:

“Mensen gaan op diverse wijzen om met problemen. Wilt u aangeven hoe vaak u met problemen omgaat op de wijzen zoals die in de volgende stellingen beschreven worden.” (nooit/zelden/soms/vaak/altijd)

Items:

1. Wanneer ik mij zorgen maak over een situatie, ontleen ik rust aan eerdere ervaringen waar mij een uitweg werd aangereikt.
2. Na een moeilijke periode wordt de diepere zin van mijn problemen mij onthuld.
3. Wanneer ik problemen heb, vertrouw ik er op dat de betekenis en bedoeling er van me uiteindelijk geopenbaard zullen worden.
4. *Als ik problemen heb, geloof ik erin dat mij een oplossing aangereikt zal worden.*
5. Als ik mij afvraag hoe een probleem op te lossen, vertrouw ik erop dat mij na verloop van tijd een oplossing gegeven wordt.
6. *In moeilijke tijden geloof ik erin dat zich uiteindelijk een uitweg aandient.*
7. Bij het oplossen van mijn problemen, overkomt het me dat dingen vanzelf op hun plaats vallen.
8. Als zich een moeilijke kwestie voordoet, stel ik me open voor oplossingen die zich aandienen.

wat men niet kan controleren of in de greep heeft. Geconfronteerd met een problematische situatie kan men open staan voor dat wat iemand als het ware ‘toe valt’.

De schaal die wij in het eerdere onderzoek presenteerden, bestond uit drie items die niet refereerden aan een specifieke interpretatie van een transcendente werkelijkheid. De items gingen over vertrouwen, het ontdekken van een diepere betekenis en receptiviteit. De schaal leverde weliswaar interessante resultaten op, maar we kwamen desondanks tot de conclusie dat hij te kort was en dat we in toekomstig onderzoek meer aandacht zouden moeten schenken aan een onderbouwing van deze receptieve interpretatie van coping. In deze bijdrage zullen wij daarom een meer definitieve versie presenteren van de Receptiviteitschaal. Deze versie werd verspreid onder twee groepen respondenten in België en twee groepen respondenten in Nederland. We onderzochten de precieze betekenis van deze schaal door de scores van de respondenten op deze schaal te vergelijken met hun scores op andere religieuze en psychologische meetinstrumenten. Wij vergeleken ook de scores van theologiestudenten met die van psychologiestudenten. Op deze wijze hoopten we meer inzicht te verkrijgen in de validiteit van de schaal.

Eén van de items in de korte Engelstalige versie van de schaal luidde ‘*When I find myself in times of trouble, I have faith in the eventual revelation of their meaning and purpose*’. Dit deed ons denken aan het liedje van de Beatles ‘*Let it be*’, waarin Mother Mary de zanger in slechte tijden bezoekt. In de context van de huidige bijdrage sluit het nummer van Simon and Garfunkel ‘*Bridge over troubled water*’ het best aan bij onze bedoelingen. De Receptiviteitschaal tracht de ruimte te overbruggen tussen enerzijds religieuze coping met specifieke verwijzingen naar een persoonlijke God en anderzijds een manier van religieuze coping, waarin niet expliciet sprake is van God, maar die nog steeds religieus genoemd kan worden.

De Receptiviteitschaal

In samenwerking met Hutsebaut en Neyrinck (Katholieke Universiteit Leuven), ontwikkelden wij eerst een versie met zes items en uiteindelijk een uit acht items bestaande versie van de Receptiviteitschaal. (De schuingedrukte items in Tabel 1 behoorden niet tot de versie met zes items):

Onderzoeksresultaten: Belgische studies

De Receptiviteitschaal werd verspreid onder diverse groepen respondenten. Hutsebaut en Neyrinck gebruikten de zes-item-versie in hun onderzoek in België. De zes items maakten deel uit van een onderzoek dat eerst werd uitgevoerd onder een groep ($N=225$) van middelbare scholieren in hun eindexamenjaar en eerstejaarsstudenten, en vervolgens onder een tweede groep van 118 volwassenen, allen uit het Vlaams- sprekende deel van België. Een principale componentenanalyse werd uitgevoerd met de zes items. Een Scree test wees op een één-factor- oplossing. De zes items werden gebruikt om de Receptiviteitschaal te construeren. De mate van interne consistentie (Cronbach’s alpha coëfficiënt) was 0.64 ($M=3.31$; $SD=0.53$). Eén item, dat lager dan .40 op de factor laadde, werd toch meegenomen in de analyses, omdat weglaten de interne consistentie niet verbeterde.

De andere meetinstrumenten die in het onderzoek werden gebruikt, waren een zeven-punts-Likert-vraag ‘Hoe religieus bent u?’, om religiositeit te meten, en de Post-Kritische Geloofsschaal (PKG; Hutsebaut, 1996) die vier benaderingen ten aanzien van religie in kaart tracht te brengen: Orthodoxie, Externe Kritiek, Relativisme en Tweede Naïviteit (zie voor een beschrijving van de PKG het artikel van Ten Have en Hutsebaut in dit themanummer). Ook werd een combinatie van instrumenten gebruikt om het concept *Basic Trust* versus

Basic Mistrust van Erikson te meten (zie voor een gedetailleerdere beschrijving hieronder de paragraaf over de Nederlandse studies). Het concept ‘betrokkenheid op het transcendente’ werd gemeten door middel van 12 items van de Spiritualiteitsvragenlijst geconstrueerd door Luchtmeijer, Verbiest en Wouters (2001). Tenslotte werd de Trekangst-subschaal van de State-Trait Anxiety Inventory (STAI) gebruikt, gemeten met de Zelf-Beoordelingsvragenlijst (ZBV). Deze vragenlijst is de Nederlandse bewerking van de STAI (Van der Ploeg, Defares, & Spielberger, 1980). De ZBV bestaat uit twee afzonderlijke vragenlijsten waarmee een tweetal te onderscheiden angstconcepten kunnen worden gemeten: toestandsangst (*state anxiety*) en trekangst (*trait anxiety*). Daar de onderzoekers met name geïnteresseerd waren in langere in plaats van kortere termijn effecten opteerden zij voor de Trekangst-schaal. Deze bestaat uit 20 uitspraken, zoals bijvoorbeeld ‘Ik voel me prettig’ en ‘Er zijn gedachten die ik heel moeilijk los kan laten’. De uitspraken worden soms in positieve dan weer in negatieve vorm geformuleerd. De antwoordmogelijkheden zijn: 1 = bijna nooit; 2 = soms; 3 = vaak; 4 = bijna altijd. In de steekproef met adolescenten correleerde Receptiviteit positief met Relativisme en Tweede Naïviteit, twee benaderingen van religie die uitingen van religieus geloof symbolisch duiden. Receptiviteit correleerde negatief met Externe Kritiek en helemaal niet met Orthodoxie, twee benaderingen van religie die uitingen van religieus geloof letterlijk interpreteren (zie Tabel 2). In de steekproef met volwassenen echter correleerde Receptiviteit positief met Tweede Naïviteit en negatief met Externe Kritiek, terwijl Receptiviteit niet correleerde met Orthodoxie en Relativisme. In zowel de steekproef van adolescenten als die van volwassenen correleerde Receptiviteit positief met Religiositeit, Betrokkenheid op het Transcendente en *Basic Trust*, en negatief met Trekangst (zie Tabel 2). De correlaties waren sterker in de steekproef

Tabel 2 Correlaties tussen Receptiviteit en de andere meetinstrumenten: adolescenten en volwassenen

	Receptiviteit Adolescenten (N = 225)	Volwassenen (N = 118)
Orthodoxie	-.01	.12
Externe Kritiek	-.15*	-.31**
Relativisme	.34**	-.07
Tweede Naïviteit	.29**	.29**
Religiositeit	.19*	.33**
Betrokkenheid op het Transcendente	.37**	.54**
Basic Trust	.37**	.52**
Angst (trek)	-.19*	-.34**

Noot: * $p < .05$; ** $p < .01$

van volwassenen. Volgens Hutsebaut en Neyrinck zijn de verschillen tussen adolescenten en volwassenen toe te schrijven aan het feit dat volwassenen hoger scoren op de vraag: ‘Hoe religieus bent u?’

Uit deze resultaten concluderen Hutsebaut en Neyrinck dat religiositeit en receptiviteit niet noodzakelijkerwijs samen gaan: het hangt af van de wijze waarop een individu religie benadert. In beide steekproeven geldt dat mensen die hoog scoren op Tweede Naïviteit (zij interpreteren religie symbolisch en omarmen het transcendente) ook hoog scoren op Receptiviteit. Het zal niet verbazen dat Receptiviteit positief correleert met de symbolische dimensie. Zowel symbolisch als receptief denken bevatten een zekere mate van openheid. Mensen die hoog scoren op Externe Kritiek (zij interpreteren religie letterlijk en sluiten het transcendente buiten) scoren laag op Receptiviteit. Letterlijk denken lijkt aldus het tegenovergestelde van receptief denken. Receptiviteit en *Basic Trust* hebben onderling een sterk positieve correlatie, zonder dat de twee concepten daardoor samenvallen.

Uit verdere analyses blijkt dat Receptiviteit een sterkere positieve correlatie met Betrokkenheid op het Transcendente heeft dan *Basic Trust*, terwijl laatstgenoemde variabele een sterkere negatieve correlatie heeft met Trekangst. Men zou kunnen stellen dat receptiviteit een open wijze van kijken naar en denken over problemen impliceert, gebaseerd op *basic trust* betrokkenheid op het transcendente.

Onderzoekresultaten: Nederlandse studies

Kenmerken van de steekproef

Wij gebruikten de acht-item-versie in ons onderzoek in Nederland. De onderzoeksgroep bestond uit 113 respondenten: 77 psychologiestudenten van de Radboud Universiteit Nijmegen en 36 theologiestudenten van de Universiteit Leiden en de Radboud Universiteit Nijmegen. Negentien procent van de psychologiestudenten en 39 procent van de theologiestudenten beschreven zichzelf als protestant dan wel rooms-katholiek. Respectievelijk 4 procent en 28 procent noemden zichzelf christen. Respectievelijk 25 procent en 22 procent bekenden zich tot een andere religieuze stroming. Respectievelijk 8 en 11 procent beschreven zichzelf als agnost en 44 respectievelijk 0 procent als ongelovig. Wat betreft hun religieuze participatie, vroegen we de respondenten hoe vaak zij de kerk bezochten (zie Tabel 3).

Op de vraag naar de mate van religiositeit antwoordde 55% van de psychologiestudenten en 3% van de theologiestudenten ‘helemaal niet’; 14% van de

Tabel 3 Religieuze participatie bij psychologiestudenten en theologiestudenten

Kerkbezoek	Psychologie	Theologie
Wekelijks of vaak	10%	58%
Alleen bij speciale gelegenheden	25%	19%
Zelden of nooit	65%	22%

Noot: N = 113

psychologiestudenten en 67% van de theologiestudenten antwoordden 'zeer religieus'. Het is duidelijk, zoals ook te verwachten was, dat meer theologiestudenten dan psychologiestudenten zichzelf als religieus beschouwden.

Religieuze coping

Naast de Receptiviteititems werden de respondenten de drie religieuze copingschalen van Pargament et al. (2000) voorgelegd. Ieder van de drie subschalen bestaat uit zes items, die op een vijfpunts-Likert-schaal worden gescoord (1 = *nooit*, 2 = *zelden*, 3 = *soms*, 4 = *vaak*, 5 = *altijd*). Een principale componentenanalyse (met varimax-rotatie; *missing pairwise*, mineigen = 1, factorlading >0.40) werd uitgevoerd over de 18 items en resulteerde in twee factoren (verklaarde variantie: 66.6% + 8.5% = 75.1%; KMO = 0.95) (zie Tabel 4).

Een geforceerde drie-factoren-oplossing leidde niet tot een interpreteerbaar resultaat. In de twee-factoren-oplossing die wij hierboven presenteerden, zijn de samenwerkende en de zelfsturende stijl te beschouwen als tegengestelde polen van dezelfde factor, waarbij de samenwerkende stijl positief laadt en de zelfsturende negatief. Het betreft een copingstijl waarin het individu of zelf de verantwoording neemt of samenwerkt met God. Toch gebruiken wij in de verdere analyses de drie schalen die theoretisch door Pargament verondersteld worden. De mate van interne consistentie (Cronbach's alpha-coëfficiënt) is hoog: respectievelijk 0.96 (Samenwerkend), 0.94 (Zelfsturend) en 0.90 (Afwachtend). Uit de onderzoeken van Pargament et al. (1988, 1998, 2000) blijkt dat de diverse stijlen onderling sterk samenhangen. Ons onderzoek toonde eveneens een duidelijke correlatie. Er was een positieve correlatie van $r = .76$ tussen de Afwachtende en Samenwerkende stijl. In beide stijlen speelt God een belangrijke rol. De Zelfsturende stijl contrasteert met de beide andere stijlen: met de Afwachtende stijl ($r = -.70$), en zelfs nog sterker met de Samenwerkende stijl ($r = -.88$).

Een principale componentenanalyse (met varimax-rotatie; *missing pairwise*, mineigen = 1, factorlading >0.40) werd uitgevoerd op de acht Receptiviteititems en resulteerde in twee componenten (verklaarde variantie: 42.1% + 18.1% = 60.2%; KMO = 0.77) (zie Tabel 5).

De mate van interne consistentie (Cronbach's alpha-coëfficiënt) was 0.78 voor Factor 1 en 0.70 voor Factor

Tabel 4 Twee copingfactoren

Factor 1: Samenwerkend versus Zelfsturend	Lading
Als ik een probleem heb, praat ik er in gebed met God over om samen te bepalen wat de betekenis en bedoeling ervan is.	.84
Als zich een moeilijke situatie voordoet, leg ik deze in gebed voor aan God om samen met hem na te denken over mogelijke oplossingen.	.82
Bij het uitvoeren van mijn plannen kan ik met God samenwerken.	.81
Wanneer ik mij gespannen of bezorgd voel over een probleem, zoek ik in gebed samen met God naar een manier om mijn zorgen te verminderen.	.80
Als besloten moet worden hoe een probleem op te lossen, maakt mijn geloof het mogelijk dat God en ik als partners samenwerken.	.79
Na een probleem te hebben opgelost, probeer ik er samen met God een plaats aan te geven in mijn leven.	.72
Als ik nadenk over een probleem, probeer ik mogelijke oplossingen te vinden zonder Gods hulp.	-.84
Ik los mijn problemen op zonder hulp van God.	-.82
Wanneer ik moeilijkheden heb, bepaal ik zelf wat de betekenis en bedoeling ervan is, zonder hulp van God.	-.82
Als ik met problemen geconfronteerd word, dan probeer ik zelf met die gevoelens in het reine te komen, zonder Gods hulp.	-.82
Als ik besluit hoe een probleem op te lossen, maak ik een keuze zonder daar God bij te betrekken.	-.77
Als ik door een moeilijke periode ben heengegaan, probeer ik er zelf een plaats aan te geven in mijn leven. Ik ga er niet vanuit dat God daar wel voor zal zorgen.	-.76
<i>Factor 2: Afwachtend</i>	
In plaats van zelf naar de goede oplossing van een probleem te zoeken, wacht ik liever Gods leiding af.	.86
Ik denk niet na over mogelijke oplossingen van mijn problemen, omdat God ze mij wel verschaft.	.82
Wanneer een situatie mij bezorgd maakt, wacht ik tot God die gevoelens van me wegneemt.	.79
Bij het oplossen van mijn problemen wacht ik Gods leiding af in de wetenschap dat Hij op een of andere manier voor een oplossing zal zorgen.	.74
Als zich een moeilijke situatie voordoet, laat ik het aan God over om te bepalen wat de bedoeling ervan is voor mij.	.72
Ik denk niet veel na over problemen die ik gehad heb; God geeft er voor mij een plaats aan in mijn leven.	.58

2. De items van de eerste factor verwijzen naar een actieve agens die aanwezig is en iets onthult, toont en laat zien. De formulering maakt het mogelijk dat men zich deze agens voorstelt als een min of meer persoonlijke God. De items van de tweede factor lijken te verwijzen naar een zich openstellen voor het lot, of de wetten van de kosmos. De agens is afwezig en iets onthult zichzelf.

Tabel 5 Twee Receptiviteitfactoren

Factor 1: <i>Iets wordt onthuld door een agens</i>	Lading
Wanneer ik problemen heb, vertrouw ik erop dat de betekenis en bedoeling ervan me uiteindelijk geopenbaard zullen worden.	.80
Na een moeilijke periode wordt de diepere zin van mijn problemen me onthuld.	.78
Als ik problemen heb, geloof ik erin dat mij een oplossing aangereikt zal worden.	.67
Als ik mij afvraag hoe een probleem op te lossen, vertrouw ik erop dat mij na verloop van tijd een oplossing gegeven wordt.	.67
Wanneer ik mij zorgen maak over een situatie, ontleen ik rust aan eerdere ervaringen, waar mij een uitweg werd aangereikt.	.51
<i>Factor 2: Iets onthult zichzelf</i>	
In moeilijke situaties geloof ik erin dat zich uiteindelijk een uitweg aandient.	.81
Bij het oplossen van mijn problemen overkomt het me dat dingen vanzelf op hun plaats vallen.	.74
Als zich een moeilijke kwestie voordoet, stel ik mij open voor oplossingen die zich aandienen.	.72

Validiteit

Wij voerden drie analyses uit om meer inzicht te verkrijgen in de precieze betekenis van de twee Receptiviteitfactoren. Op de eerste plaats correleerden wij de twee factoren met Pargament's drie religieuze copingstijlen. De correlaties stroken met onze interpretatie van de twee factoren en verhogen ons begrip van de twee receptiviteitsubschalen (zie Tabel 6).

Wij zien dat Receptiviteit-Agens samenhangt met de andere religieuze copingstijlen (Afwachtend en Samenwerkend), waarin een persoonlijke God wordt aangesproken, terwijl dat niet het geval is bij Receptiviteit-Non agens.

Vervolgens hebben wij om meer informatie te verkrijgen over de precieze betekenis van de twee Receptiviteitschalen, deze schalen gecorreleerd met vier andere meetinstrumenten: Religiositeit, Trekangst, *Basic Trust* en Betrokkenheid op het Transcendente.

Tabel 6 Correlaties tussen Receptiviteit en de andere religieuze copingstijlen

	Afwachtend	Samenwerkend	Zelfsturend
Receptiviteit-Agens	.44**	.47**	-.51**
Receptiviteit-Non agens	.18	.18	-.18
Receptiviteit-Totaal	.41**	.43**	-.46**

Noot: N = 113; *p < .05; **p < .01

Zoals ook in de studies van Hutsebaut en Neyrinck, hebben wij de mate van religiositeit gemeten met een zevenpunts-vraag van het Likert-type: 'Hoe religieus bent u?'

Trekangst werd gemeten met de ZBV (Van der Ploeg et al., 1980). Over de items werd een principale componentenanalyse uitgevoerd. Een Scree-test suggereerde een één-factor oplossing. Deze tweezijdige factor kon worden geïnterpreteerd als *angstig* versus *goed gevoel*. Twee items die lager laadden dan .40, werden uit de analyse verwijderd ('Ik heb gebrek aan zelfvertrouwen' en 'Ik ben een rustig iemand'). Achttien items werden aldus gebruikt om de Trekangstschaal te construeren. De scores op de positief geformuleerde items werden omgekeerd. De schaal was intern consistent (Cronbach's alpha-coëfficiënt = 0.88). De scores kunnen variëren van 18 tot 72. De gemiddelde score was 34.4 ($SD = 7.10$).

Erikson's concept van *Basic Trust* versus *Basic Mistrust* werd gemeten door een combinatie van instrumenten. De respondenten beantwoordden 30 items, bijvoorbeeld: 'Ik heb een soort basisvertrouwen dat alles gebeurt, zoals het moet gebeuren', en 'Ik vind het moeilijk om vertrouwen in een geordende wereld te behouden.' Alle items werden gescoord op een vijf-punts-Likert-schaal (1 = nooit; 2 = zelden; 3 = soms; 4 = vaak; 5 = altijd). Een principale componentenanalyse werd uitgevoerd over deze items. Een Scree-test suggereerde een één-factor-oplossing. Twaalf items laadden lager dan .40 op deze factor en werden buiten de verdere analyses gehouden. De resterende 18 items werden gebruikt om een *Basic Trust*-schaal te construeren, waarin de scores van de *Basic Mistrust* items werden gespiegeld. Cronbach's alpha coëfficiënt was 0.87; het gemiddelde was 66, op item-niveau 3.67 (met andere woorden: dicht bij 'vaak').

Betrokkenheid op het transcendente werd gemeten door middel van 12 items van de Spiritualiteitsvragenlijst, geconstrueerd door Luchtmeijer et al. (2001). Alle items werden gescoord op een vijf-punts-Likertschaal (1 = nooit; 2 = zelden; 3 = soms; 4 = vaak; 5 = altijd). Een principale componentenanalyse werd uitgevoerd over deze items. Een Scree-test wees in de richting van een één-factor-oplossing. Een item ('Ik geloof dat er een transcendente dimensie is') laadde slechts 0.17 op deze factor. De overige 11 items laadden minstens 0.40. Deze 11 items werden gebruikt om de Betrokkenheid op het Transcendente-schaal te construeren. Cronbach's alpha-coëfficiënt was 0.95; het gemiddelde was 32.20, op item-niveau 2.93 (= 'soms').

Als we deze schalen correleren met de religieuze copingsschalen, krijgen we de volgende resultaten die de discriminante validiteit van onze schalen onderstrepen (zie Tabel 7).

Tabel 7 Correlaties tussen de religieuze copingstijlen en Religiositeit, Trekangst, Basic Trust en Betrokkenheid op het Transcendente

	Religiositeit	Trekangst	Basic Trust	Betrokkenheid op het Transcendente
Receptiviteit-Totaal	.32**	-.24*	.44**	.51**
Receptiviteit-Agens	.39**	-.14	.30**	.54**
Receptiviteit-Non agens	.05	-.35**	.55**	.25*
Afwachtend	.54**	-.07	.08	.56**
Samenwerkend	.66**	-.08	.11	.70**
Zelfsturend	-.67**	.07	-.10	-.65**

Noot: N = 113; * $p < .05$; ** $p < .01$

Receptiviteit-Non agens hangt duidelijk negatief samen met Trekangst en positief met *Basic Trust*. Het hangt niet samen met Religiositeit en minder duidelijk dan Receptiviteit-Agens met Betrokkenheid op het Transcendente. Receptiviteit-Agens hangt duidelijk samen met Betrokkenheid op het Transcendente en met Religiositeit, maar hangt ook samen met *Basic Trust*. Er is geen relatie met Trekangst. Het correlatiepatroon van de Afwachtende en de Samenwerkende copingstijlen met de andere variabelen is nagenoeg identiek. De correlaties met de Zelfsturende factor zijn in de tegengestelde richting. Dit is in overeenstemming met de verbanden tussen deze religieuze copingstijlen.

Een derde manier tenslotte om meer inzicht te verkrijgen in de betekenis van de Receptiviteitschalen is door middel van een vergelijking tussen de scores van theologie- en psychologiestudenten (de zogenaamde '*known group validity*'). De verschillen wijzen erop dat de theologiestudenten meer geneigd zijn problemen op te lossen via een Afwachtende (gemiddelde scores: 1.82 versus 1.34) ($F = 16.161$; $p < 0.001$; $\eta^2 = 0.13$; $N = 113$), Samenwerkende (gemiddelde scores: 2.58 versus 1.61) ($F = 22.916$; $p < 0.001$; $\eta^2 = 0.17$; $N = 113$) en Receptiviteit-Agens (gemiddelde scores: 3.54 versus 3.20) ($F = 6.435$; $p = 0.013$; $\eta^2 = 0.06$; $N = 113$) manier. Psychologiestudenten zijn meer geneigd om met problemen om te gaan op een Zelfsturende wijze (theologie 3.35 versus psychologie 4.19) ($F = 16.681$; $p < 0.001$; $\eta^2 = 0.13$; $N = 113$). De scores op Receptiviteit-Non agens verschillen niet significant tussen beide groepen (gemiddelde scores theologiestudenten versus psychologiestudenten: 3.83 versus 3.84). Wederom is het duidelijk dat de Receptiviteit-Agens-schaal (waar theologiestudenten hoger op scoren dan psychologiestudenten) meer geassocieerd wordt met Religiositeit dan de Receptiviteits-Non agens-schaal. Ook moeten we er op wijzen dat de meest gebruikte wijze van coping door psychologiestudenten de zelfsturende en de receptiviteit-non agens wijze betreft (een vooral niet-religieus copingpatroon). Theologiestudenten gaan vooral met problemen om op een receptiviteit-non agens en receptiviteit-agens wijze. Deze laatste copingstrategie is een

meer religieuze stijl. De directe verwijzing naar een persoonlijke God (zoals in de afwachtende en de samenwerkende stijl tot uitdrukking komt) is niet populair bij deze theologiestudenten.

Conclusies

In de inleiding stelden wij dat de Receptiviteitschaal een brug probeert te slaan tussen religieuze coping met een verwijzing naar een persoonlijke God, zoals gemeten door Pargaments religieuze copingschalen, en manieren van coping waarin niet specifiek naar God verwezen wordt, maar die nog steeds religieus genoemd kunnen worden. De items die wij ontwikkelden, lijken dit doel goed te dienen: in onderzoek in zowel België als Nederland hangt de schaal positief samen met betrokkenheid op het transcendente. Het onderzoek van Hutsebaut en Neyrinck wees uit dat receptiviteit positief samenhangt met een benadering van religie, waarin de symbolische dimensie een belangrijke rol speelt: zowel symbolisch als receptief denken vraagt een zekere mate van openheid met betrekking tot het zich voorstellen van het transcendente.

In ons onderzoek waarin de langere acht-item-versie van de Receptiviteitschaal werd gebruikt, bleek dat deze schaal bestond uit twee subschalen: één die indirect verwees naar een agens dat helpt bij het copingproces, en een andere schaal die verwijst naar een houding van vertrouwen, zonder het gevoel geholpen te worden door een agens. Receptiviteit-agens hangt positief samen met religiositeit en met de afwachtende en samenwerkende copingstijlen waarin het individu zich geholpen voelt door God. Deze stijl hangt negatief samen met de Zelfsturende schaal, die men nauwelijks een *religieuzecopingstijl* kan noemen. Receptiviteit-non agens echter hangt niet significant samen met een van de genoemde concepten. Deze stijl hangt positief samen met *basic trust* en betrokkenheid op het transcendente. We kunnen concluderen dat receptiviteit-agens dichter bij geloof in een persoonlijke God staat en dat receptiviteit-non agens dichter bij *basic trust* staat, zonder hiermee samen te

vallen. De gerichtheid op het transcendente is namelijk groter. Om een duidelijker zicht te krijgen op ons concept ‘receptiviteit’, zullen wij in toekomstig onderzoek nader moeten ingaan op deze twee pijlers van de brug over ‘troubled water’.

Literatuur

- Alferi, S.M., Culver, J.L., Carver, C.S., Arena, P.L., & Antoni, M. H. (1999). Religiosity, religious coping, and distress. A prospective study of Catholic and Evangelical Hispanic women in treatment for early-stage breast cancer. *Journal of Health Psychology, 4*, 343-356.
- Alma, H.A., Pieper, J.Z.T., & Uden, M.H.F. van (2003). When I find myself in times of trouble: Pargament’s religious coping scales in the Netherlands. *Archive for the Psychology of Religion, 24*, 64-74.
- Carver, C.S., Scheier, M.F., & Weintraub, J.K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology, 56*, 267-283.
- Folkman, S., Lazarus, R.S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A., & Gruen, R.J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: Cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology, 50*, 992-1003.
- Hutsebaut, D. (1996). Post-critical belief: A new approach to the religious attitude problem. *Journal of Empirical Theology, 9*, 48-66.
- Koenig, H.G., Cohen, H.J., Blazer, D.G., Pieper, C., Meador, K. G., Shelp, F., Goli, V., & DiPasquale, B. (1992). Religious coping and depression among elderly, hospitalized medically ill men. *American Journal of Psychiatry, 149*, 1693-1700.
- Luchtmeijer, G., Verbiest, K., & Wouters, I. (2001). *Spiritualiteit, een bepaling van het concept: Een zoektocht naar eenheid in de veelheid*. Ongepubliceerd manuscript. Leuven: Katholieke Universiteit Leuven.
- Pargament, K.I., Kennell, J., Hathaway, W., Grevengoed, N., Newman, J., & Jones, W. (1988). Religion and the problem-solving process: Three styles of coping. *Journal for the Scientific Study of Religion, 27*, 90-104.
- Pargament, K.I., Koenig, H.G. & Perez, L.M. (2000). The many methods of religious coping: Development and initial validation of the RCOPE. *Journal of Clinical Psychology, 56*, 519-543.
- Pargament, K.I., Smith, B.W., Koenig, H.G., & Perez, L.M. (1998). Patterns of positive and negative religious coping with major life stressors. *Journal for the Scientific Study of Religion, 37*, 710-724.
- Parker, G.B., & Brown, L.B. (1982). Coping behaviors that mediate between life events and depression. *Archives of General Psychiatry, 39*, 1386-1391.
- Ploeg, H.M. van der, Defares, P.B. & Spielberger, C.D. (1980). *Handleiding bij de Zelf-Beoordelingsvragenlijst*. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Suls, J., David, J.P., & Harvey J.H. (1996). Personality and coping. Three generations of research. *Journal of Personality, 64*, 711-735.
- Wong-McDonald, A. (2000). Surrender to God: An additional coping style. *Journal of Psychology and Theology, 28*, 149-162.